

Šiurpios istorijos vaikams

Literatūros sąrašas

1. Kids' Book Club: A 'Graveyard' Tour With Neil Gaiman. *Wamu.org*, 2011 11 28 [žiūrėta 2022 01 25]. Interneto prieiga: <https://wamu.org/story/11/11/28/kids-book-club-a-graveyard-tour-with-neil-gaiman/>.
2. Carroll, Noël. The Nature of Horror. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1987, Vol. 46, No. 1, p. 52 [žiūrėta 2021 10 02]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/4313082?seq=1>.
3. Rijke de, Victoria. Horror. In: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, USA: Routledge, 2004, p. 512.
4. Rijke de, Victoria. Horror. In: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, USA: Routledge, 2004, p. 506-509.
5. Kowalewski, Kirsten. Where Are the Scary Books? The place of Scary Books for Children in School and Children's Libraries. In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture* / edited by Jessica R. McCort. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 224.
6. McCort, Jessica R. Introduction. Why Horror (Or, the Importance of Being Frightened). In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture* / edited by Jessica R. McCort. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 11-12.
7. *Diskusija „Tremtis vaikų literatūroje“* [žiūrėta 2021 10 15]. Interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=AVP5j6G8Kd4>.
8. Plačiau žr. Bantiniak, Katerina, op. cit., p. 384-386 [žiūrėta 2021 10 05]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/43495653?seq=1>.
9. Carroll, Noël. The Nature of Horror. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1987, Vol. 46, No. 1, p. 57 [žiūrėta 2021 10 02]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/4313082?seq=1>.
10. McCort, Jessica R. Introduction. Why Horror (Or, the Importance of Being Frightened). In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture* / edited by Jessica R. McCort. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 20.
11. Richards, Patricia O.; Thatcher, Shreeves, Michelle ir kt. Don't Let a Good Scare Frighten You: Choosing and Using Quality Chillers to Promote Reading. *The Reading Teacher*, 1999, Vol. 52, No. 8, p. 835.

1

Neretas vaikas mėgsta šiurpuliukus keliančias, baugias istorijas, o suaugusieji dažnai įtariai žiūri į siaubo literatūrą, mano ją esant nevertingą, netgi žalingą. Bet ar tikrai taip yra? Kokią vertę gali turėti gąsdinančios istorijos?

Kas yra siaubo literatūra?

Siaubo ar šiurpias istorijas apibrėžame atsižvelgdami į jų paskirtį, skaitytojus šios knygos turi gąsdinti, bauginti. Siaubo literatūra dažniau siejama su fantastiniais siužetais, tačiau ji gali būti ne tik pasakinė, fantastinė (veikia vampyrai, vaiduokliai, atgijusios mumijos ir pan.) ar mokslinės fantastikos (veikia ateiviai arba taikant mokslą sukurtos pabaisos), bet ir realistinė (siaubas gali kilti pagrindinių veikėjų sąmonėje, pavyzdžiui, dėl halucinacijų, arba kokius nors baisius dalykus daryti kiti žmonės: psichopatai, išprotėję mokininkai ir pan.). Be abejoj, žanrai jungiasi vieni su kitais, todėl ir siaubo literatūra gali būti, pavyzdžiui, ne tik realistinė ar fantastinė, bet ir istorinė, detektyvinė ir t. t.

Meno filosofas Noëlis Carrollis siaubo žanrą apibrėžia remdamasis dviem būtiniais elementais. Pirmas iš jų – pabaisa: kiekviena siaubo istorija turi monstrą, kuris pažeidžia natūralią tvarką ir yra neįprastas mūsų įprastame pasaulyje². Šis monstras gali būti tiek fantastinis (mižiniškas voras, zombis, ragana), tiek visai realus, bet toks, koki esame linkę suvokti kaip pažeidžiantį natūralią tvarką, kaip antžmogį (psichopatas, serijinis žudikas ir t. t.).

2

Antras elementas – siekis išgąsdinti. Pabaisos turi kelti baimę ar pasišyškėjimą, tai taip pat siejama su siaubo žanru. Gerai parašyto siaubo kūrinio veikėjai išgyvenant baimę, įtampą, išgąstį, visa tai turėtų pajusti ir skaitytojas.

Siaubo žanro istorijoms būdinga, kad pagrindiniams veikėjams, kurie beveik visada yra žmonės, nereikia sužinoti pabaisos paslapties, tai yra: kodėl ir kaip ji atsirado, kodėl yra toka siaubinga ir bloga. Pagrindinė jų užduotis – įveikti ar sustabdyti pabaisą ir išnešti sveiką kailį, taigi atskleisti, kaip nugalėti monstrą³.

Siaubo žanro ištakų ieškotina mituose, legendose, sakmėse, tradicinių religijų mitologijoje: tai istorijos apie raganas, demonus, velnius ir pan. Nors laudies pasakos paprastai nelaikomos siaubo literatūra, dauguma jų turi šio žanro bruožų ir netgi įkvepia autorius kurti tokią literatūrą. Žanrai suklestėti padėjo XIX a. Anglijoje išpopuliarėję pigūs (po pensą už skyrių) siaubo romanai (angl. *penny dreadfuls*), taip pat gotikiniai siaubo romanai, iš kurių ryškiausi yra šie: Mary Shelley „Frankenšteinas“, Roberto Louiso Stevensono „Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija“, Bramo Stokerio „Drakula“. Siaubo žanras ypač suklestėjo XX a. antrojoje pusėje, kai, pasirodžius keletui itin sėkmingų knygų ir kino filmų, leidybos ir kino industrija ėmė kur kas daugiau investuoti į siaubo pasakojimus.

O štai autorinė siaubo literatūra vaikams – gana naujas žanras. Tokių kūrinių daugiau ėmė rašyti po Antrojo pasaulinio

3

karo, ypač jie išpopuliarėjo paskutiniąjame XX a. dešimtmetyje⁴, kai ir leidybos industrija pradėjo dažniau vaikams skirti gąsdinančio turinio knygas⁵.

Be abejonės, siaubo kūriniai vaikams pasižymi tokiais pat savybėmis kaip ir kiti jaunųjų skaitytojų auditorijai skirti kūriniai. Palyginti su suaugusiesiems skirtomis knygomis, vaikų knygos yra gerokai švelnesnės, nuosaikesnės. Čia vengiamo pernelyg atvirų, šokiruojančių scenų, per didelio vizualumo, keiksmų, siaubas dažniau kuriamas kaitinant atmosferą, keliant įtampą, kartais ji sušvelninama humoru. Žinoma, knygų paaugliams vaizdinija jau šturpesnė, čia vis mažiau tabu, gali atsirasti nenorminės kalbos, keiksmų.

Be to, skirtingai nei suaugusiesiems skirtuose siaubo kūrinuose, vaikų literatūroje vengžiama palikti situaciją neišspręstą, blogi nenugalėti, siekiama skaitytoją sugrąžinti į normalumo, saugumo būseną, todėl siaubo kūrinuose vaikams ir jaunimui dažnesnė laiminga ar viltinga pabaiga⁶.

Siaubo esu linkęs naudoti kaip pagardą <...>, lygiai kaip jus pabarstytumėte druskos ar užpiltumėte kečupo ant maisto. Norite tik truputėlį jį pagardinti, bet tikrai netrokštate, kad visas patiekalas būtų vien druska ar kečupas.“

Neilas Gaimanas¹, anglų ir amerikiečių rašytojas, kuriantis tiek vaikams, tiek suaugusiesiems, taip pat ir siaubo literatūrą.

„Tėtis ne itin susizavėjo Steno parsineštomis knygomis, pasakė, kad Stenas imsis sapnuoti košmarus. Turbūt tėtis nieko nesuprato. Steno tokie dalykai nė trupučio negąsdino. Tiktai jau dindavo – nugara imdavo lakstyti šiurpuliukai, bet anaip tol negąsdino.“

Va nepadaranti Blodžetui namų darbų – o čia tai baisai! Arba kai reikia mokykloje valgyti ryžių apkepą, leistas vaistus, priešais visą klasę groti duetu su Belinda Gregori...“

Tokie dalykai jam kėlė baimę. Tikri dalykai. Tikri siaubai, o ne vaiduokliai, vampyrai ar spintojė vaitojančios šmėklos.“

Emma Fichel. „Veidai lange“

Rekomenduojamos knygos

Cooper, Louise. *Padarai. Išėjo vaikai į mišką...*
Everett, Felicity. *Laišukai iš kapo*
King, Stephen. *Kerė*
Loon van, Paul. *Siaubų autobusas*
Ohlsson, Kristina. *Stiklo vaikai*
Ohlsson, Kristina. *Vaiduoklių namo paslaptis*
Pullman, Philip. *Laikrodžio širdis*
Shelley, Mary. *Frankenšteinas*
Stoker, Bram. *Drakula*
Zylė, Kotryna. *Siela sumuštinį dėžutėje*

Ar baimė gali būti teigiamas jausmas?

Jeigu siaubo knygy skaitytojai tikrai patiria tokius pat jausmus kaip ir jų pagrindiniai veikėjai, kyla natūralus klausimas, kodėl siaubo istorijomis neretai mėgaujamosi, kodėl sąmoningai renkamesi jas skaityti ar žiūrėti, kai šiaip jau gyvenime tokių jausmų ir vaizdinių vengiamą?

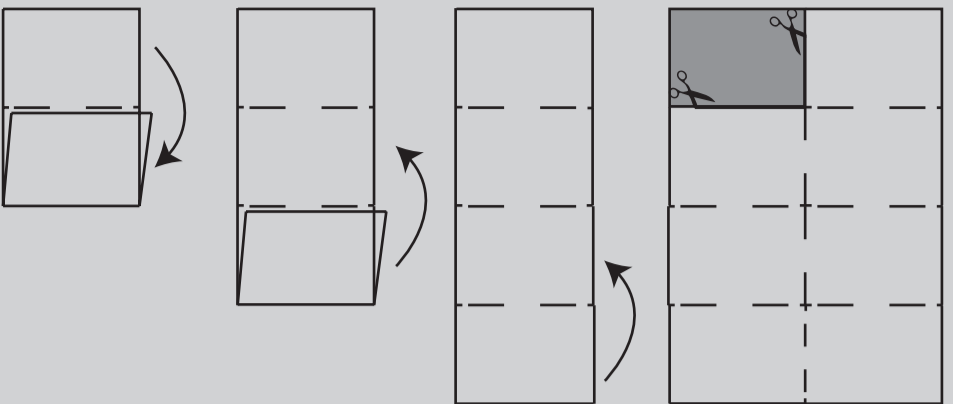
Galimi keli požūria. Baimės jausmą kone automatiškai prisikiriname prie blogų, nemalonių. Bet esama skirtumo tarp jausmų, išgyvenamų tikroviėje ir patiriamų mene. Jie nėra tapatūs: net jei išsiųgstame skaitydami knygą ar žiūrėdami kino filmą, esame saugūs, mums nieko baisaus nenutinka, net būdami labai įsijautę, suvokiame, kad tai tėra fikcija.

Siaubo literatūros skaitymas (ar kino filmo žiūrėjimas) yra saugus baimės jausmo išgyvenimas. Be to, skaitytojas kada panorėjęs gali užversti knygą, taigi sustabdyti pernelgį įsišėlusius jausmus, baimę, fantaziją. Nuo mūsų pačių priklausanti kontrole leidžia mėgautis tiek dalykais, kurie kelia siaubą, tiek žaidimu su savo baimėmis, mokytis su jomis saugiai ir konstruktyviai tvarkytis, suvokti savo ištvėrimės ribas.

Antra vertus, istorijos gali mus veikti – gąsdinti, sukrestinti, bet kaip pabrėžia prof. Danutė Gailienė, traumas, kaip jas suvokia psichologijos mokslas, patiriame tik tikroviėje, taigi menas traumuoti negali? Svarbiausia, kad vaiką supyt saugi aplinka.

Kas vyksta, kai mes patiriame siaubą, išsiųgstame? Padažneja pulsas, po kūną ima bėgioti šūrupuliukai, įstempiamė, akimirka sustingstame, virpame iš jaudulio, išsiskiria

4

Medžiaga parengė

Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyrius specialistai

Redagavo KRD Leidybos skyrius

adrenalinas. Šie fiziniai potyriai sietini ne vien su neigiamais išgyvenimais, bet ir su maloniais jausmais, užplūstančiais, pavyzdžiui, žaidžiant⁸, ko nors labai laukiant, patiriant nuotykius. Ši fizinė siaubo išraiška gali padėti pasijusti labai gyvam, energingam, ypač jei gyvenime stokojame aštresnių potyrių.

Galiausiai meninis siaubas suprantamesnis už gyvenimo siaubus – jis turi aišką struktūrą, pasakojimo progresą, sprendimą. Leisdamiės į siaubo istoriją paprastai iš jos tikimes tam tikrui žanrui būdingų dalykų ir jų gavę jaučiamės patenkinti.

Negalima pamiršti ir smalsumo. Mus domina tai, ko nepažįstame. Ne veltui žmones visais laikais masino keisti, nesuvokiami, rodos, natūralaus pasaulio ribas peržengiantys dalykai: gausiai buvo lankomi apsigimėlių cirklai (angl. *freak circus*), tyrinėjami, kaip manyt, antgamtiniai reiškiniai ir t. t. Todėl mums taip įdomu siaubo kūrinuose susidurti su keisčiausiais ir baugiausiais padarais ir, be abejo, sužinoti, kaip juos įveikti. Žvelgiant plačiau, monstrai, pabaisos ar baisingos situacijos, į kurias pakliūva pagrindiniai siaubo kūriniių veikėjai, neretai yra tikroviėje egzistuojančių ar galinčių nutikti dalykų metaforos, simboliai. Kaip ir visas menas, taip ir siaubo istorijos kažkaip byloja apie pasaulį, gyvenimą ir mus pačius. Tai irgi masina. Galų gale siaubo žanras labai susijęs su pažinimo, taigi tam tikra prasme ir su žmogaus smalsumo, tema. Pasak N. Carrollio, du dažniausi siaubo istorijų siužetai yra šie⁹: 1) veikėjai siekia atskleisti, kas keisto, neįprasto, gresmingo dedasi ir kaip nugaleti tą, kuris visa tai sukelia; 2) smalsus veikėjas siekia uždraustų, paslėptų žinių ir jas panaudodami tyčia ar ne-tyčia sukuria pabaisą.

5

Siaubo literatūros vertė

Kaip jau užsiminta, siaubo kūriniius, jų situacijas, pabaisas ar veikėjų veiksmus, potyrius beveik visada galime suvokti kaip tam tikrą tikrovės metaforą. Neretai jie laikytini socialine kritika arba slapčiausių bairnių, nerimą keliančių idėjų, kurios veikia mūsų elgesį, tyrinėjimu (pvz., kas nutiktų, jei žlugtų civilizacija? o kas, jei šalia mūsų esantis žmogus yra pabaisa? ar tamsiame miške slėpi pavoja? ar mūsų norai ir smalsumas gali būti mums pavojingi? ar egzistuoja dvasios, vaiduokliai? ar suaugusieji vaikams gali norėti blogo?).

Taip pat dažna siaubo istorija perspėja, kad pasaulis nėra saugus, kad pavojai visada mūsų tyko, todėl turime būti jiems pasirėngę. Šiais laikais, kai vis dažniau bandoma perdetal apsaugoti vaikus nuo menkausių pavojų ir net žinių apie tai, siaubo istorijos kaip tik ir gali jiems pranešti, kad pasaulis nėra toks saugus ir švelnus, koki bando pavaizduoti tėvai ar kiti suaugusieji; kokie pavojai, kad ir petteikti metaforine kalba, gali jų tykoti ir kad reikia būti pasirėngusiems juos atremti.

Be to, siaubo ar gąsdinanti literatūra, kaip ir kitos knygos, kuriose veikėjai patenka į itin sudėtingas situacijas, skaitytoją kvičia pagalvoti ir apie savo vertybes, žmogiškumą¹⁰; kaip aš elgčiausi šioje situacijoje? kas yra teisinga? ar užtektų drąsos ne tik išgelbėti patčiam, bet ir pamėginti išgelbėti kitus?

Skirtingai nei, pavyzdžiui, problemų proza, panašius klausimus kelianti kiek atviriau, tiesiau, siaubo istorijose į pirmą planą iškeliamas groteskas, hiperbolė, žaidimas baimėmis, veiksmas, o socialinė kritika ir pan. lieka antrame plane,

8

kad skaitytojas, gebantis skaityti tarp eilučių, paklięs virš teksto, suvoktų platesnį situacijos kontekstą.

Siaubas gali būti ir neretai yra didaktikos įrankis, paremtas bairnės pedagogika. Nors tradicinės pasakos siaubo žanrui nepriskiriamos, gąsdinimų jose nestinga: dažnai jos yra savotiškas perspėjimas, atgrasymas nuo netinkamo elgesio, draudimas peržengti tam tikras ribas ar nepaisyti tabu; kraupiais siužetais ar vaizdiniais parodoma, kas gali nutikti nekreipiant į tai dėmesio. Atitinkamai ir kai kurios siaubo istorijos perspėja neperžengti tam tikrų ribų, ragina elgtis, kaip visuomenėje įprasta, laikytis bendrų vertybių, neprarasti žmogiškumo ir pan.

Be abejo, ne visi suaugusieji bairminasi duoti vaikams į rankas baugias istorijas. Kai kurie pedagogai mato didėlį šių knygų potencialą skatinti skaitymą ir kalba apie jų naudą:

„Baugios istorijos nei skatina nesveiką domėjimąsi ma-kabriškais dalykais, nei kelia per didelę baimę ar nerimą. Mokytojai ir kiti suaugusieji turi pasitikėti vaikų susidomėjimu baugiomis knygomis ir pripažinti, kad baimė svarbi jų normaliai raidai. Baugių istorijų skaitymas yra ne tik pramoga, jos gali būti ir naudingos – padėti vaikams įveikti baisias situacijas.“¹¹

Be siaubo elementų, šie kuriniai neretai pasižymi sparčia siužeto eiga, ryškiais veikėjų jausmais, įtemptomis, stebinančiomis situacijomis, smalsumą žadinančia nežinia, nesudėtinga kalba, todėl jas lengva ir maionu skaityti, nesunku į istoriją įsijausti, ypač jei vaikas skaito dar kiek sunkiau ir jam nelengva būtų imtis sudėtingesnės kalbos, lėtesnio ir painesnio siužeto knygų.

9

